

Еволюція розвитку столичних міст у глобальній економічній архітектурі

Статтю присвячено еволюції розвитку столичних міст, яка являє собою тривалий історичний процес, упродовж якого відбувалося їх формування, акселероване зростання чисельності населення та трансформація їхньої суті, ролі та функцій.

Ключові слова: мегаполіс, столичне місто, глобальне економічне середовище, еволюція розвитку, регіоналізація, урбанізація.

Эволюция развития столичных городов в глобальной экономической архитектуре

Статья посвящена эволюции развития столичных городов, представляющей собой длительный исторический процесс, в течение которого происходило их формирование, акселерированный рост численности населения и трансформация их сути, роли и функций.

Ключевые слова: мегаполис, столичный город, глобальная экономическая среда, эволюция развития, регионализация, урбанизация.

The article focuses on the evolution of capital cities, which is a long historical process during which was their formation population growth and the transformation of their essence, role and functions.

Keywords: megapolis, capital city, global economic environment, evolution, regionalization, urbanization.

Постановка проблеми. Проведення системних міжнародних досліджень завжди потребує чіткої ідентифікації ролі і місця столичного мегаполісу в умовах посилення глобалізаційних процесів та обґрунтування конкурентних моделей його розвитку, результатом чого, з одного боку, має стати системне розуміння термінів «агломерація», «мегаполіс», «столичний мегаполіс» та дотичних до них термінів, проте з іншого – виокремлення глобальної місії самого міста. Разом із тим варто зазначити, що в науці сьогодні існує чимало підходів до вальдізації визначень, проте всі вони, безумовно, ґрунтуються на первісному понятті – «місто», що є конкретним історичним утворенням, сформованим на перетині складних економічних, соціальних, політичних і військових процесів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених вивчали проблему розвитку столичних мегаполісів. Серед вітчизняних – В.І. Чужиков, Д. Ільницький та О. Федірко, зарубіжні економісти – А. Гриффітс та С. Уолл та ін. Щодо ідентифікації сучасного визначення міста як об'єкта наукових досліджень, то полеміка у цій сфері не вщухає й досі і, на думку окремих авторів, не припиниться ніколи [1]. Основним аргументом щодо цього є іманентні властивості цього феномену урбанізації. Водночас проблема чіткого виокремлення дефініції «місто» є надзвичайно важливою, адже потребує відповідної регламентації для публічного управління ним. Разом із тим існує чимало розбіжностей щодо критеріального підходу до визначення міста. Так, О. Бойко–Бойчук досліджуючи сутність цього поняття, наводить 48 суттєвих ознак, за якими може бути ідентифіковане саме місто, зокрема: відмінності в його розмірі та статусі; розмаїття сфер господарської діяльності; комунікативна система, інфраструктурне забезпечення, ефектив-

не використання ресурсів та управління розвитком; особливості середовища життєдіяльності громади тощо [2, с. 298].

Попри все в сучасній вітчизняній, так само як і у зарубіжній науці ще й досі не створено усталеного бачення еволюції теоретичних підходів щодо ідентифікації розвитку міст, починаючи від з'ясування економічних мотивів їхнього прискореного розвитку і закінчуючи поясненням перманентного лідерства мегаполісів як самостійних агентів глобалізованої світової економіки. Бракує також і інших атрибутів методологічної довершеності структуральних характеристик міста.

Мета статті. Метою дослідження є ідентифікації ролі і місця столичного мегаполісу в умовах посилення глобалізаційних процесів та обґрунтування конкурентних моделей його розвитку.

Виклад основного матеріалу. До недавнього часу категорію «місто» відносили до понять «система розселення» та «територіальний простір». Останній, як і всі об'єкти матеріальної та нематеріальної природи, мав свої закономірності розвитку, що визначаються рівнем та умовами концентрації економічної діяльності в обмежених ареалах [3].

Сучасне визначення еволюційної компоненти розвитку міст вирізняється з-поміж загальною спрямованістю економічної та соціальної компоненти трансформації суспільства, в основу якої закладено, з одного боку, механізми посилення регіональної концентрації виробництва, а відтак й сукупної робочої сили, з іншого – суттєве зростання інтернаціоналізації, яке стало особливо помітним у другій половині ХХ ст. і суттєво посилюється у ХХІ ст.

Одні з перших теоретиків міської тематики О. Тьєрі, Ф. Гізо в основу виокремлення міст поклали розрізнення промислового і аграрного виробництва. Вони були переконані, що

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

базовою відмінністю мають слугувати ремесла, а не землеробство. Німецька школа медієвістики (Г. фон Белов) та її російські послідовники (Д. Петрушевський) надавали перевагу еволюційному підходу щодо генезису феодалізму.

Загалом в історичному аспекті етапність розвитку міста та зміни його сутнісних й функціональних характеристик фахівцями, як правило, прийнято представляти таким історичним рядом:

- античне місто (місто давнини);
- середньовічне місто;
- промислове місто (економічне місто);
- сучасне місто;
- місто в умовах глобальної урбанізації;
- креативне місто.

Притому що історія людства нараховує десятки тисяч років, виникнення перших міст Л. Веліховим датується як 3000–3400 рр. до н.е. [4, с. 301]. Подальші історичні трансформації форми і зміни функцій міст, безперечно, пов'язані з технологічною модернізацією самого суспільства, упродовж еволюції якого, як зазначають дослідники, міста виконували й відмінні функції:

- за часів античності – релігійну, військову та роялістську;
- за часів Середньовіччя – адміністративно-захисну та торговельну;
- міста капіталістичної доби – економічну, адміністративну;
- сучасні мегаполіси – інституційну, економічну, соціальну, політичну, екологічну, креативну, локалізаційну.

Утвердження античного міста пов'язано з періодом переходу від общинного до рабовласницького ладу, а також відокремлення ремісництва від землеробства. Перші міста виникають у найбільш розвинутих землеробських районах. За регіональними особливостями того часу виокремлюють два їх типи: давньосхідний (Єгипет, Месопотамія, Індія та Китай) і античний (Давня Греція і Стародавній Рим). Так, у Римі існували міста – муніципії, які мали значну залежність щодо столиці. За часів поширення Римської імперії вже у 384–338 роках до н.е. був створений особливий клас міст, що залишалися самостійними у внутрішньому управлінні. Цей устрій тримався до 90 року до н.е., коли всі муніципії отримали повне право громадянства. Життя в муніципіях спочатку поживалось, але з кінця II ст. стало погіршуватися через обмеження їх самостійності [5].

Серед найзначніших античних міст, що існували на території сучасної України, слід назвати Ольвію, Тіру, Пантікапей та Херсонес.

Сучасні фахівці по-різному підходять до типізації античних міст. Так, С. Вобленко відповідно до поділу рабовласництва на ранню й пізню епохи виокремлює місто-фортецю та античне місто-державу [4, с. 296]. Водночас міста того періоду суттєво диференціювалися між собою за домінуючою в них функцією:

- міста-резиденції (де основним осередком міста став палац правителя, яскравим прикладом чого можуть вважатися давньоєгипетські міста Мемфіс, Фіви, Ахетатон);
- храмові міста (вони виникали навколо певної релігійної структури, особливого поширення цей тип міст набув у Малій Азії та Сирії);
- колоніальні міста (утворювалися в результаті переселення надлишку сільського населення країни, а також унаслідок військової чи торговельної колоніалізації);

– міста-держави (в них зосереджувалася привілейована частина населення, яка керувала залежними селянами. Органи міського управління одночасно були і загальнодержавними, адже територія цих держав, як правило, була невеликою. Такі міста називали «цивітас» у римлян, «поліс» у греків. Саме з останньою назвою пов'язують слово-походження сучасного терміну «мегаполіс»).

Слід відмітити, що вже в античні часи склалося поняття «міське господарство», благоустрій, муніципалітет, в основу чого був закладений принцип господарської й майнової самостійності міста. Водночас уже у ті часи місто як єдина територіально-господарська система вирішувало питання забезпечення своєї життєдіяльності, серед яких найважливішою була функція раціонального господарювання. За часів Стародавнього Риму у відповідних актах було закріплено правовий режим колективної власності, яка за своїм характером була близькою до комунальної власності. Основним її призначенням було задоволення спільних потреб громади як власника [6, с. 10, 4, с. 304].

У становленні й розвитку середньовічного міста, що охоплює період з III по XV ст., Л. Веліхов виділяє чотири етапи [7, с. 307]:

– III–IX ст. – період занепаду античного міста, пов'язаний із загальною кризою рабовласницького ладу та розпадом Римської імперії, що призвело до краху й античної системи управління соціальною структурою міст. Більшість римських міст того часу була зруйнована варварами, за невеликим виключенням тих, що існували на території Італії та Іспанії, з яких згодом почалося відродження міської цивілізації;

– IX–XI ст. – період існування міста як укріпленого сільськогосподарського поселення, на яке поширювалися феодальні закони (в тому числі й кріпосне право). Характерним прикладом цього періоду є *burg* – укріплений замок, навколо якого селилися мешканці;

– XI–XIII ст. – початок чіткого відмежування міста від села та звільнення його мешканців від феодальної залежності (зумовлене розвитком товарно-грошових відносин, що зробило вигідним для феодалів надання певної економічної свободи містам);

– XIII–XV ст. – період «комунальних революцій», про який Л.А. Веліхов пише: виробництво та приватна власність породили ринок (ярмарок), утвердження ринкових відносин на якому перетворило його на місто, ринкове (цехове) право – на міське право, ринковий суд – на міський суд (прикладом такого процесу є Корпорація Лондонського Сіті, яка й дотепер збереглася та успішно функціонує).

У більшості країн Західної Європи (яка відставала від Візантії та Сходу, де процвітали численні міста з розвиненими ремеслами, торгівлею, багатими міськими будівлями) міста організаційно почали формуватися в XI ст. Саме цей період став хронологічним кордоном між раннім Середньовіччям (V–XI ст.) та періодом розвитку середньовічної Європи (XI–XV ст.).

В епоху раннього середньовіччя запанував натуральний тип господарства, а разом з ним сільський спосіб життя, що сповільнило й процес розвитку міст. Кількість міського населення не перевищувала 5%. Навіть великі на той час міста налічували від 5 до 20 тис. мешканців. Тільки окремі столиці і великі торговельні міста досягли значних розмірів (до 200–

500 тис. чол.): в Європі ними стали Париж, Москва, Венеція, Лондон, Севілья, Мадрид, Лісабон, в Азії – Чаньян, Кайфін, Гуанчжоу, Делі [8].

У Франції в середні віки з'явилися комуни – міські громади, які користувалися повною самостійністю, організовувалися у вигляді самостійних міських республік, маленьких держав у державі. Ще за часів Риму міське життя в Галлії було сильно розвинене. З появою варварів відбувається падіння матеріального добробуту міського населення. Але згодом виникає прагнення вийти з цього безправного становища. Оживала торгівля, розвивалися промисли і ремесла, городяни стали представляти більш велику економічну силу, серед міського населення формувались товариства ремісників, цехи, торгові корпорації, благодійні братства взаємодопомоги та підтримки [5].

Визначальні функції середньовічних міст – захисна і торговельна – природно позначилися на характері планування їх території, а також типі мережі міських поселень, яка являла собою значну кількість невеликих міст, що були розташовані на відстані 20–30 і навіть 10 км одне від одного, кожне з яких відіграло роль економічного центру сільської округи. Місто з округою утворювали невеликі замкнені територіально–господарські одиниці, досить рівномірно розташовані по країні (теорія Й. фон Тюнена «Ідеальна держава», 1826 рік). Причому обмін товаром відбувався лише в межах такої одиниці, а її розміри регламентувалися можливістю для селянина протягом світлового дня дістатися міста, збути там продукцію, придбати необхідні ремісничі вироби й повернутися додому.

Таким чином, економічною базою розвитку середньовічних міст стало ремісничє виробництво та торгівля. Фахівці виділяють такі причинно–наслідкові зв'язки у розвитку середньовічного міста:

- ремісники, колишні селяни, селяться поблизу феодальних замків та монастирів, де вони можуть знайти захист і ринок збуту своєї продукції;
- ремісничє виробництво дає поштовх розвитку товарно–грошових відносин та формуванню купецтва;
- торговельна функція міста починає домінувати, і ще більшого значення для його розвитку набуває географічне положення.

Більшість процвітаючих раніше стародавніх міст поступово занепадала, якщо їх місцеположення не відповідало новим умовам. Водночас із дрібних поселень, що були розташовані на важливих торговельних шляхах, сформувалися такі потужні міста, як Константинополь, Венеція, Генуя, Барселона, Севілья, Лісабон, Брюгге, Антверпен, Лондон, Париж, Кельн.

У середньовічному місті суттєвих змін зазнав і спосіб життя його населення. Користування землею у містах також стає вільним, за нього сплачується лише грошова рента. Виникає міська фінансова система та система самооподаткування, що були скеровані на міське будівництво (передусім укріплення), витрати на санітарні потреби, поліцію тощо. Зароджується також світська інтелігенція, починає розвиватись відмінна від феодально–церковної світська культура.

На території сучасної України в цю добу міста поставали з «городів». Вони виконували оборонні функції і поступово ставали осередками князівств Київської та Галицько–Волинської Русі. У них розташовувалися резиденція місцевих князів, його військо, судові установи, монетний двір тощо.

Витоки господарської самостійності та самоврядування Києва, як відомо, теж беруть початок у праслов'янській давнині, задовго до утворення Давньоруської держави. З розпадом родового укладу громадські зв'язки поступово перетворюються на територіальну організацію. У містах ці функції здійснювали міські громади, кожна з яких мала у своїй корпоративній власності майно та землі [9, с. 104].

У процесі становлення державності східних слов'ян збільшувалася чисельність міського населення та кількість міст. Якщо в IX–X ст. у літописах згадується про існування двадцяти міст, то в XI ст. – про 80 міст. У XII ст. кількість міст збільшилася на 119, а в першому десятиріччі XIII ст. – ще на 32. За літописними даними до татаро–монгольської навали на Русі всього налічувалося 238 міст. Розташування міст на території нинішньої України було нерівномірне. Найбільше їх було на Середньому Подніпров'ї, на Волині, в Галичині.

Пізніше, у XVII та XVIII ст., активізації міського життя на теренах Південно–Східної України сприяла система козацьких військово–державних утворень. Статус полкового центру поживав соціальний розвиток таких давніх і нових міст, як Київ, Батурин, Глухів, Корсунь, Трахтемирів, Чигирин, Умань, Миргород та ін., на новоосвоєних землях Слобожанщини – Харків, Суми, Охтирка, Острогозьк, Балаклія. Ці міста й понині становлять основу міського розселення на цій території.

Крім того, у другій половині XVIII – на початку XIX ст. виникла велика група нових міст у зв'язку з колонізацією південної частини України. Перші з них з'явилися як прикордонні фортеці для охорони південних кордонів Російської Імперії – Єлисаветград, Олександрія, Павлоград, Херсон, Миколаїв, пізніше – Одеса, а в Криму – Севастополь.

Утвердження наступної еволюційної форми міста – промислового міста (міста економічного) – відбувається на фоні промислової революції, що зумовила значне піднесення торгівлі й виробництва і відповідне зростання чисельності населення міст. Це був період становлення «індустріального» суспільства, характерними рисами чого стає товарне господарство, прорив у техніко–економічній базі та організації виробництва.

Це стало значним поштовхом прискорення темпів урбанізації. Так, якщо в 1700 році в Європі налічувалося лише 14 міст із чисельністю населення понад 100 тис. мешканців, то в 1800 році таких міст стало понад 200, а до 1900 року у містах цієї категорії мешкало вже 5,5% всього населення планети. На початку XX ст. у найбільш розвинутих країнах (Англії, США, Франції, Німеччині) частка міського населення зростає до 40–70% [10].

Розвитку промислового міста також була притаманна [4, с. 319]:

– XVI–XVII ст. – перехідний період від ремісничого до економічного міста (початок епохи капіталізму призвів до появи індустріальних й торгово–промислових центрів, які у більшості лишаються типовими й дотепер. Однак це відбувалося не одразу, а в результаті накопичення відповідних передумов у самих різних сферах людської діяльності в процесі відмирання феодальних відносин);

– 1789 рік – XIX ст. – період первісного нагромадження капіталу («місто первісного накопичення» або «дворянське» місто. Це був своєрідний період до індустріальної епохи, ко–

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ли місто виступало швидше за все перевалочною базою аніж центром масового виробництва, виконувало не стільки промислову функцію, скільки політичну та культурну, причому із ярко вираженою дворянською специфікою, адже жило та розвивалось за рахунок господарства монархів, які шляхом збирання податків акумулювали у містах великі кошти; другим джерелом була земельна рента дворян і землевласників);

– початок ХХ ст. – 60–ті роки ХХ ст. – стали початком становлення економічного міста або місто фінансово–промислового капіталу (концентрація виробництва, трудових ресурсів та капіталу були найбільш характерними рисами міста того періоду, що обумовлювали такі умови, як зміна техніко–економічної бази виробництва, приплив сільського населення у міста, розвиток шляхів сполучення, ріст ефективності виробництва).

Еволюція «промислового» міста зумовила суттєві зміни в системі містобудування та управління містом, які можна звести до таких: будівництво нових заводів та фабрик, розселення їх робітників, чисельність яких невпинно зростала, створення єдиної для міста інженерно–транспортної інфраструктури, а відтак і розширення території міст, наслідком чого стало загострення екологічних проблем.

Характерною рисою капіталістичних міст стає також їхній розвиток на основі затверджених планів та правил забудови, що ґрунтуються на будівельних, санітарних та протипожежних нормах.

Поштовх до розвитку існуючих та появи нових міст на території України теж дало зародження капіталістичних відносин, а також будівництво залізниць, яке розгорнулося в другій половині ХІХ ст. У цей період стали проявлятися суттєві відмінності в темпах зростання чисельності населення й інфраструктурного забезпечення губернських і крайових центрів (Львів, Чернівці, Житомир, Кам'янець–Подільський, Ужгород, Полтава, Київ, Харків, Чернігів, Херсон, Катеринослав, Сімферополь) та решти міських поселень. Розвиткові міст Севастополя та Миколаєва сприяло виконання військових функцій, а міст Одеси та Керчі – статус «вільних міст». В Україні відбувається збільшення чисельності міського населення (протягом другої половини ХІХ ст. – у 2,2 рази), кількості великих міст з чисельністю понад 100 тис. осіб (Одеса, Київ, Харків та Катеринослав), чисельність мешканців яких становить понад 35% усього міського населення.

Таким чином, у результаті еволюції міста протягом індустріальної доби суттєво змінюються його функції. Воно стає вже не просто індустріальним центром, а й певною мірою соціальним механізмом відтворення панівної системи відносин.

Саме в цей час формуються дві протилежні концепції щодо подальшого розвитку міст взагалі. Прихильники однієї концепції – урбаністи – вважали, що місто з усіма його специфічними рисами є єдиною можливою формою майбутнього розселення. Прихильники ж іншої – дезурбаністи – вважали, що місто як історичне явище має зникнути і його замінить новий тип поселення, який поєднає риси села і міста.

Яскравим прикладом втілення ідей урбаністів можна вважати проект «сонцесейного міста» на 3 млн. осіб, що розробив Ле Корбузе. За його задумом, місто має бути поділено на зони: в центрі – діловий район, навколо нього – житлова зона, виробнича зона – на периферії. Натомість дезурба-

ністи дотримувалися ідеї деконцентрації і будівництва невеликих міст–садів. Автором цієї концепції був Е. Говард, який запропонував проект міста на 30 тис. осіб у формі кола, розділеного вулицями на шість секторів. Центральну частину міста утворював садово–парковий комплекс з вільно розташованими будівлями громадського призначення.

Однак ідеї деконцентрації не мали реального економічного підґрунтя, а розвиток великих міст диктувався об'єктивними вимогами щодо необхідності кооперування різних галузей промисловості, розвитку науки та вищої освіти; здійснення адміністративних, організаційних і розподільчих функцій, задоволення запитів населення в культурно–побутових послугах. Ефект зосередження в одному місці значної кількості населення, яке створює значний економічний та інтелектуальний потенціал, призводив до значного посилення урбанізаційних процесів у країнах–лідерах.

Отже, до 60–х років ХХ ст. місто поступово перетворилося у «соціальну машину», що формувала людину як елемент виробничого процесу, чия освіченість, здоров'я, родинні стосунки, фахові й культурні навички, а також середовище проживання відповідали стандартизованим вимогам розуміння міст [4, с. 323].

Окремим періодом в еволюції міста можна вважати період «соціалістичного» (радянського) міста. Як зазначає М. Ставнійчук, містобудування українських міст ґрунтується на «радянській експлуатаційно–споживчій моделі», що була отримана у спадок від радянської індустріальної епохи. Розвиток міст та поселень було підпорядковано принципу виробничої доцільності, а міська громада розглядалася з точки зору обслуговування економічних об'єктів.

На відміну від цього новітня економіка ґрунтується на зайнятості населення з досить високим рівнем доходів, що дозволяє здійснювати якісне відтворення населення (робочої сили); професійній різноманітності, найбільш адекватній запитам та інтересам жителів; беззбитковості виробництва щодо планувальної організації міста й екологічної ситуації. Тому одним із важливих чинників, який може істотно вплинути на процеси модернізації економіки міст, як і країни в цілому, стає якість міського середовища.

Поняття «соціалістичне місто» нерідко ототожнюють із періодом починаючи з 1917 року (Велика жовтнева соціалістична революція) до початку 90–х років ХХ ст. Ще у 1924 році в Україні було чітко визначено, що містом є населений пункт з населенням понад 10 тис. осіб, а селищами міського типу – не менше 3 тис. осіб, за умов того, що більшість його мешканців була задіяна поза сільським господарством (такі критерії збереглися в Україні і донині). В результаті перегляду мережі поселень майже 40% давніх міст втратили свій колишній статус, а містами стали досить багато містечок та великих сіл. На кінець 1925 року в Україні існувало 70 міст та 155 селищ міського типу.

Одночасно розгортається жвава дискусія щодо соціалістичних міст, у межах якої пропонувалося вирішення питань розселення, ліквідації відмінностей в умовах життя міського та сільського населення, типології населених пунктів, систем обслуговування населення, проблем сімейних відносин, типів житлових будинків тощо. Як правило, переважали думки про недоречність подальшого розвитку існуючих міст як

капіталістичного спадку та створення нових міст «з чисто-го аркушу».

Певною мірою ці ідеї були реалізовані в процесі виконання програми індустріалізації країни. В Донбасі й на Криворіжжі нові соціалістичні міста виникали при великих промислових підприємствах, шахтах, електростанціях. І навіть коли промислові підприємства розміщувалися в існуючих містах, обсяги будівництва були настільки значними, що такі міста, як Запоріжжя, Алчевськ, Донецьк, також можна вважати новими.

За роки Другої світової війни (1941–1945) багато міст було знищено, їх населення порівняно з 1940 роком зменшилося на 60%. Чисельність міського населення в Україні досягла довоєнного рівня тільки на початку 50-х років і після цього безперервно зростала.

За післявоєнний період в Україні виникло більше 160 міст. Природно, що це спричинило збільшення чисельності міського населення, яке на початку 90-х років XX ст. досягло свого абсолютного максимуму – 34,6 млн. осіб (67% всього населення). Найбільш характерною особливістю соціалістичного періоду стало нарощування соціально-економічної неоднорідності території в результаті зосередження господарської діяльності та зміни структури самих міст, а саме:

- посилення у межах міст функціональної та соціальної стратифікації території;
- переростання порівняно автономних міст в агломерації на основі виробничої кооперації, єдності ринку праці та відтворення кадрів, спільності енергетичної і будівельної бази, інженерно-транспортної інфраструктури, зон масового відпочинку;
- «дематеріалізація» функціонального профілю, що виявляється тим чіткіше, чим більше місто;
- поглинання містами нових земельних площ і погіршення стану довкілля.

У результаті «соціалістичних» урбаністичних новацій, місто втрачає цілісність, самостійність і перетворюється лише в один з елементів адміністративного механізму держави, роль якого практично зводиться до виконання двох функцій:

- невід'ємного елемента системи єдиного народногосподарського плану, що передбачало централізоване планування розвитку, регламентування, складу й чисельності населення, поглиблення спеціалізації, а також посилення концентрації виробництва;
- місто утворюючого поселення при якомусь об'єкті промисловості, що ставило розвиток міського середовища у залежність від потреб індустріалізації країни та тих ресурсів, що лишаються після задоволення цих виробничих потреб. Місто було позбавлене самостійного бюджету, власного майна, існувало за рахунок централізованих відрахувань відомчих фондів. Соціальна ж його функція була закріплена системою прописки у місті.

Відмінною рисою сучасного міста (починаючи з 60-х років XX ст.) став початок третього етапу науково-технічної революції (НТР), що передбачало інтелектуалізацію виробництва та підвищення рівня його наукоємності, запровадженням принципово нових засобів комунікацій та систем отримання інформації тощо.

Наприкінці XX століття міста стали основними центрами зосередження основної частини населення планети. У подальшому прогнозується, що ця урбанізаційна тенденція буде

лише поглиблюватись, а відтак населення міст буде зростати. За таких умов міста стають центрами концентрації людського, економічного, інституційного та креативного потенціалу.

Сучасні мегаполіси формують процеси обміну й інфраструктурного розвитку. Саме міста, здебільшого без посередництва держави, забезпечують високу якість інфраструктурних послуг, транспорт, зв'язок, фінанси, освіта, інновації, наука. Однак попри все цей комплекс розвивається вже не за державним і не за національним принципом, а за принципом взаємодії багатьох культур [11]. Відтак виходить, що вплив на розвиток міст, насамперед тих, що мають світовий рівень найбільше спричиняють глобалізаційні фактори, аніж внутрішні.

На сьогодні великі міста є основними центрами підготовки висококваліфікованих кадрів для найважливіших галузей економіки, провідними науковими центрами. На додаток до цього великим містам притаманна складна галузева структура економіки, а технологічний рівень промисловості в них – є значно вищим аніж у середньому по країні. Це стимулює зростання продуктивності праці, інтенсифікації виробництва, впровадження інновацій, створює умови для гармонійного розвитку особистості [12].

У процесі еволюції міста поступово перетворились на території не лише зосередження ресурсів, а й забезпечення їх ефективної взаємодії, внаслідок чого протягом останніх десятиріч у Західній Європі почав активно розвиватись процес формування «міста-підприємця»: регіонального утворення, яке ініціативно випереджає події і здатне об'єднати місцеві соціальні, політичні та економічні ресурси в складний поліструктурний організаційний комплекс, з метою розроблення довготривалої стратегії економічного розвитку. Особливу роль у формуванні цих міст має відігравати інфраструктура, яка, з одного боку, обслуговує економіку як сферу підприємницької діяльності (транспорт, зв'язок, освіта, наука), проте з іншого – забезпечує управління життєдіяльністю і життєзабезпеченням (нові робочі місця, соціальна креативна та житлово-комунальна сфери) [12].

Висновки

Подальший розвиток міст, а відповідно й етап еволюції їх функцій, пов'язаний з цілою низкою глобалізаційних змін, які мають значний відбиток на характері метрополізації міст. Зокрема, йдеться про регіоналізацію, локалізацію та гіперурбанізацію глобального економічного середовища, наслідком чого має стати формування мережної структури суспільства.

Такі тенденції формують нові умови існування людини, принципово змінюючи оточуюче її середовище і способи діяльності. Всі вищезгадані тенденції не тільки розгортають нові перспективи розвитку людства, а й взаємодіють між собою, створюючи позитивні і негативні синергетичні ефекти, що посилює непередбачуваність соціальних, економічних, соціокультурних та екологічних наслідків, впливає на інтенсивність їх перебігу, а також ускладнює завдання, які постають при формуванні політики розвитку сучасного міста, адже його для сучасних високо урбанізованих країн можливо розглядати як первинний каркасоутворюючий елемент більш високого рівня соціальної організації – країни.

Аналізуючи характер зростання метрополісів в умовах формування мережного суспільства, неважко зрозуміти, що

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

саме поняття «столиця» в узагальненому вигляді передбачає собою надвисокий ступінь централізації інституційної влади в основі яких закладений відповідний баланс інтересів «столиця–периферія». Відтак виходить, що описане вище використання принципу історизму є надзвичайно важливим при виокремленні характеру розвитку міст, але має бути доповнене й цілим рядом інших, не менш значущих постулатів, зокрема:

– структурно–трансформаційним, в основі якого лежить зміна у способі виробництва суспільних благ та зумовлені цим галузеві зрушення;

– інституційним, що передбачає відмову від обтяжливої як для столиці, так і для регіонів надмірної централізації влади;

– глобалізаційним, вплив якого на формування світових міст, більшість з яких мають столичний статус, є домінуючим і передбачає не лише належність до світових мереж, а й розвиток інтразональних форм інноваційно–інвестиційного зростання (технополіси, кластери, технопарки, іннотехи, техноміста тощо).

Список використаних джерел

1. Шевченко А. Полеміка щодо визначення поняття «місто» та його функцій / А.Шевченко. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2009-02/09saspmf.pdf
2. Бойко–Бойчук О.В. Проблеми міста як підґрунтя ефективного управління його розвитком / О. В. Бойко–Бойчук // Актуал. пробл. держ. упр.: зб. наук. пр. – Х.: Магістр, 2009. – Вип. 1 (35). – С. 294–302.
3. Романюк С. Роль стратегічного планування у просторовому розвитку України [Електрон. ресурс] / С. Романюк. – Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/dprmu/2007_13/1_Romanuk...
4. Культура городского самоуправления: учебное пособие / С.В. Вобленко, Н.А. Вобленко, Т.М. Говоренкова; под ред. С.В. Вобленко. – Николаев: ОАО «КТНК», 1997. – 367 с.
5. Дурнева Ю.А. Историко–правовые предумышленности становления коммунального сектора экономики / Ю.А. Дурнева // Экономика и право. – 2010. – №1. – С. 60–63.
6. Устименко В.А. Власність територіальної громади міста (господарсько–правові аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д–ра юр. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько–процесуальне право» / В.А. Устименко. – Донецьк, 2007. – 36 с.
7. Веліхов Л.А. Основы городского хозяйства. Общее учение о городе, его управлении, финансах и методах хозяйства / Л.А. Веліхов. – В 2–х ч. – М.–Л.: ГИЗ, 1928. – 467 с.
8. Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. Поздний феодализм и капитализм / Т.Ф. Саваренская, Д.О. Швыдковский, Ф.А. Петров. – М.: Архитектура–С, 2004. – 392 с.
9. Котенко Т. Становлення та розвиток місцевого самоврядування м. Києва (IX–XIX ст.ст.) / Т. Котенко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2007. – №74–76. – С. 103–107.
10. Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. Поздний феодализм и капитализм / Т.Ф. Саваренская, Д.О. Швыдковский, Ф.А. Петров. – М.: Архитектура–С, 2004. – 392 с.
11. Парцхаладзе Л. Перспективи для міської влади: усім містам присвячується / Л. Парцхаладзе // Дзеркало тижня. – 2003. – №18 (443).
12. Вакуленко В.М. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях: [навч. посібник] / Вакуленко В.М., Мамонова В.В., Шаров Ю.П. – Ужгород: Патент, 2004. – 198 с.